

Van: Bijenstichting

AANTEKENEN

Aan: Ctgb
Postbus 217
6700 AE Wageningen

Betreft: Aanvullend bezwaarschrift tegen het toelatingsbesluit van 4 juni 2010 van Ctgb (toelatingsnummer 13321 N) inzake Merit Turf.

Kolhorn, 5 augustus 2010

Geacht college,

Bij dezen vult de Bijenstichting gevestigd te Kolhorn (ingeschreven bij de Kamer van Koophandel voor Noord West Holland onder nr 37162596) de gronden aan van het proforma bezwaar van 22 juli 2010 tegen uw toelatingsbesluit van 4 juni 2010 betreffende de toelating van Merit Turf (toelatingsnummer 13321 N) zoals dat is bekendgemaakt in de Staatscourant nr 8844 dd 11 juni 2010.

Hierbij treft u in kopie het proforma bezwaarschrift aan (**bijlage 1**).

De bezwaarsgronden:

De volgende gronden worden (samengevat) aangevoerd:

- het bestreden besluit in strijd is met het recht;
- het bestreden besluit is onzorgvuldig voorbereid;
- de aan het bestreden besluit ten grondslag liggende motivering is onvoldoende draagkrachtig;
- het bestreden besluit bij een zorgvuldige afweging van alle bij het besluit betrokken belangen niet had kunnen worden genomen;
- het besluit is in strijd met het vertrouwensbeginsel;
- het besluit is in strijd met het evenredigheidsbeginsel;
- het besluit in strijd is met het rechtszekerheidsbeginsel, en;
- het besluit in strijd is met het verbod van willekeur.

De Feiten

1. De Bijenstichting heeft ten doel het behartigen van de belangen van wilde bijen en honingbijen en het verrichten van al hetgeen met vorenstaande verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn. De statuten zijn reeds in uw bezit als bijlage bij het eerdere proforma bezwaarschrift. De bijenstichting komt voort uit de "petitie stop de bijensterfte" die door 40856 mensen is ondertekend en op 24 november 2009 aan is geboden aan de vaste kamercommissie LNV. De inhoud van deze petitie staat hieronder weergegeven:

Wij verontruste burgers van Nederland constateren

- Dat in Nederland (en vele andere landen) de honingbij en wilde soortgenoten sterk in aantal teruglopen.
- Dat de bijenvolksterfte landelijk met 20% in 2008 zo'n 3x hoger ligt dan de normale sterfte en dat in Zuid Holland, Flevoland, en delen van Noord Holland de sterftcijfers 50% of meer zijn (6x hoger dan wat normaal is).
- Dat de bijenstand een indicator is voor de algehele ecologische gezondheid van ons leefmilieu.

- Dat bestuivers - met de honingbij als hoofdrolspeler - cruciaal zijn voor landbouw en natuur.
- Dat ineenstorting van de bijenstand grote en onomkeerbare gevolgen kan hebben voor de voedselproductie en de biodiversiteit

En verzoeken De vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit bij te dragen aan de realisatie van:

1. Een moratorium op het gebruik van de insecticiden imidacloprid, clothianidine en thiamethoxam die bekend staan om hun sub-lethale schadelijke effecten op bijenkolonies.
2. Een uitbreiding van de vereiste tests bij de toelating van gewasbeschermingsmiddelen zodanig dat deze de sub-lethale effecten op bijenkolonies niet langer over het hoofd zien.
3. Betere voorlichting over, en meer onderzoek naar, bijvriendelijke gewasbeschermingstechnieken voor de bestrijding van moeilijke plagen in de land en tuinbouw waar nu te snel naar imidacloprid gegrepen wordt.
4. Een meer multidisciplinaire aanpak van het onderzoek naar bijensterfte in Nederland, door het betrekken van een breder consortium van kennisinstellingen en expertises, die zich op meer factoren richt die mogelijk van belang zijn bij het begrijpen en tegen gaan van de uitzonderlijk hoge bijensterfte in Nederland.
5. Het invoeren van een actieve meldingsplicht van de waterschappen en de drinkwaterbedrijven aan imkerverenigingen over alle vastgestelde normoverschrijdingen van residuen van voor bijen schadelijke insecticiden in oppervlaktewater en in drinkwater. (imidacloprid, clothianidine en thiamethoxam)
6. Een effectief handhavingsbeleid van de Maximaal Toelaatbare Risico (MTR) niveaus in oppervlaktewater en drinkwater waarbij grote prioriteit dient te worden gegeven aan alle voor bijen zeer toxische insecticiden. (imidacloprid, clothianidine en thiamethoxam)
7. Het aanscherpen van het MTR niveau voor imidacloprid, clothianidine en thiamethoxam zodat bijenvolken beter beschermd zijn.
8. Een openbaar groen beleid dat uitdrukkelijk is gericht op het vergroten van de diversiteit van het pollenaanbod (qua soorten en qua verdeling over de maanden van het jaar) voor bijen in met name landbouw, tuinbouw en bloembollengebieden, ondermeer door het gericht aanplanten van inheemse bijenplanten die bloeien in het najaar.
9. Een actief beleid tot bevordering en professionalisering van de imkerij om de gevolgen van de vergrijzing van de bestaande imkers en afnemende interesse voor dit zeer belangrijke ambacht om te buigen.

2. Op 6 augustus 2009 stelde kamerlid Thieme vragen over de overschrijding van de MTR waarden voor imidacloprid in oppervlaktewater. Op 7 oktober 2009 zijn deze beantwoord door Minister Verburg.

In de antwoorden (**bijlage 2**) stelt Minister Verburg ondermeer:

"Uit metingen van de regionale waterbeheerders (waterschappen) in regionale wateren blijkt dat de geldende waterkwaliteitsnorm (MTR) voor imidacloprid de laatste jaren veelvuldig wordt overschreden."

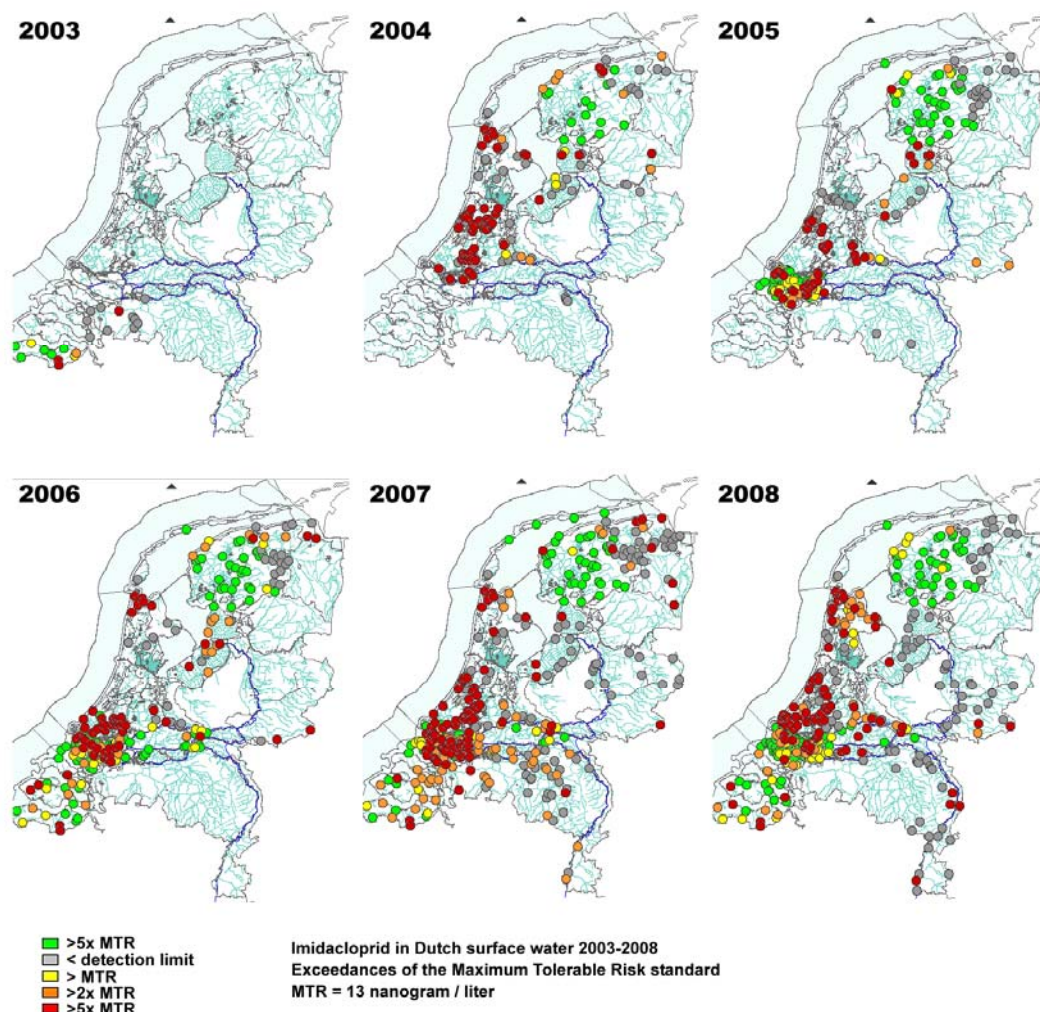
en

"De meetgegevens van de waterbeheerders worden onder regie van RWS op het internet ontsloten door middel van de bestrijdingsmiddelenatlas (www.bestrijdingsmiddelenatlas.nl)."

Ook deelt de Minister het standpunt van Thieme dat de MTR norm voor imidacloprid dient te worden gehandhaafd.

3. Gegevens over de mate van normoverschrijding van imidacloprid afkomstig uit voornoemde bestrijdingsmiddelenatlas zijn nader geanalyseerd door drs. T. van Dijk in haar scriptie "Effects of neonicotinoid pesticide pollution of Dutch surface water on non-target species abundance" (**bijlage 3**). Hieronder geven we figuur 2 (geografische weergave van de normoverschrijdingen) en tabel 2 (verdeling van de mate van normoverschrijding) uit die scriptie weer. Het beeld dat naar voren komt is dat sinds 2004 de MTR voor imidacloprid veelvuldig en in extreme mate is overschreden en dat de mate van overschrijding in van jaar tot jaar toeneemt. Uit de tabel blijkt dat het honderden keren is

voorgekomen dat de norm met veel meer dan 5x is overschreden. Gelet op dat het meetnet niet dekkend is in ruimte en tijd moet de reeds gemeten normoverschrijding gezien worden als het topje van de ijsberg.

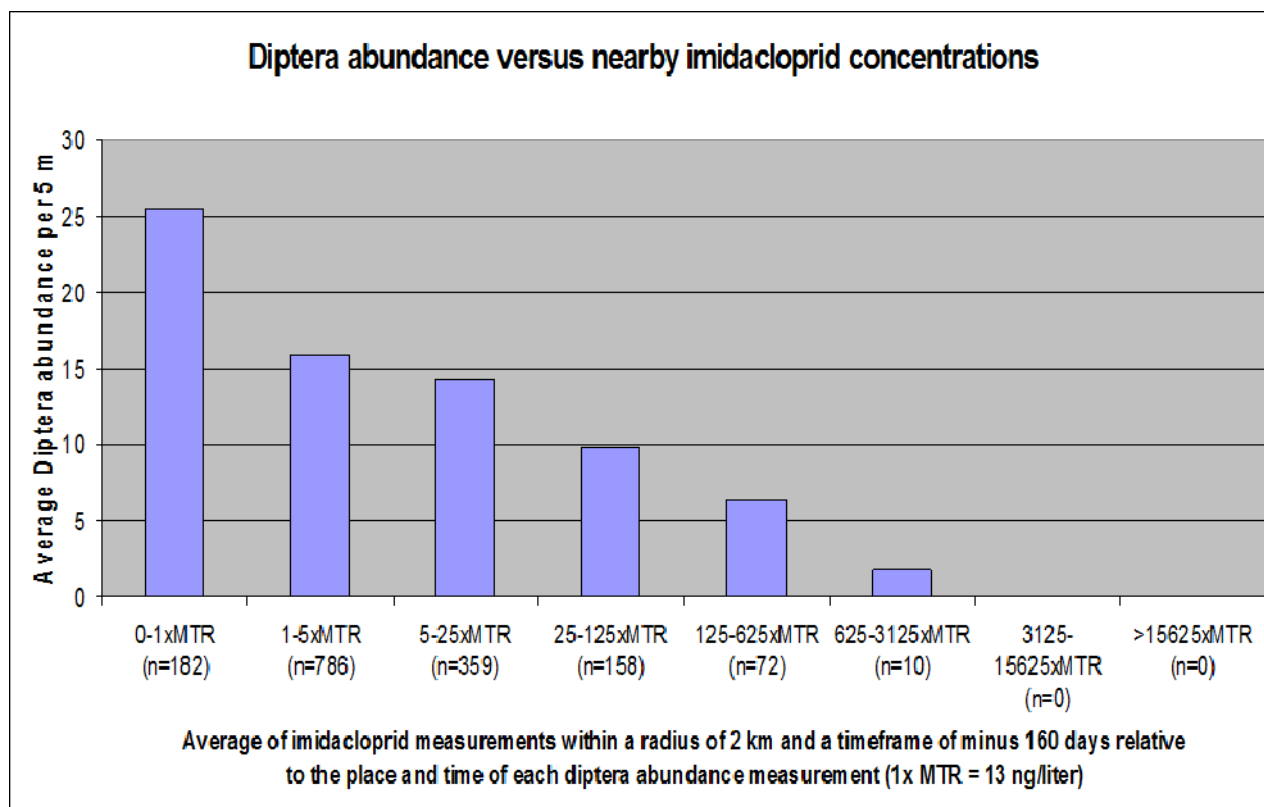

Figuur 2 uit scriptie drs. T. van Dijk: "Map of the locations at which surface water concentrations of imidacloprid were measured, and where the MTR norm was exceeded. Measurements are expressed in violation of MTR (1x MTR=13ng/liter) (CML, 2010: www.bestrijdingmiddelenatlas.nl)."

MTR	imi concentration (ng/l)	above detection limit		below detection limit	
		n	n	n	n
0-1x	0 - 13	120	1,204	2,022	161
1-5x	13 - 65	507			
5-25x	65 -325	501			
25-125x	325 -1625	252			
125-625x	1625-8125	55			
625-3125x	8125 -40625	20			
3125-15625x	40625-203125	6			
>15625x	>203125	4			
	Total n	1,465		3,387	

Tabel 2 uit scriptie drs. T. van Dijk: "Distribution of all 4,852 available imidacloprid measurements (years 1998, 2003, 2004, 2005, 2006 and 2007 pooled). 1,465 data points are real measurements, 3,387 data points are measurements for which the actual concentration was below the detection limit of the measurement method used. Detection limits varied between 5 and 190 ng/l. (MTR = Maximum Allowable Risk level, here 13 ng/l)"

De studie van Van Dijk toont verder aan dat alle normoverschrijding vanaf 1x boven de MTR norm van 13 nanogram imidacloprid per liter oppervlaktewater significant negatieve invloed heeft op het voorkomen van ondermeer tweevleugelige insecten waaronder tal van niet-doelsoorten. Veel van deze soorten zijn een essentiële voedselbron voor insectenetende vogels.

Figuur: De resultaten uit tabel 3 (blz 21) van de scriptie van Van Dijk uitgezet in een grafiek.

De bovenstaande grafiek toont aan dat de waargenomen aantallen tweevleugelige insecten (Diptera) sterk afnemen met oplopende waargenomen normoverschrijding van imidacloprid in oppervlaktewater. Dit sterk significante verband werd met iets lagere significantie ook voor tal van andere insectengroepen (ondermeer Coleoptera, Amphipoda and Odonata) gevonden waaronder talloze niet-doel soorten, zie verder bijlage 3.

3. Op 15 januari 2007 bracht het Planbureau voor de Leefomgeving de tussenevaluatie van de Nota Duurzame Gewasbescherming uit. Daaruit blijkt dat imidacloprid op nr 1 staat in de Top tien van de meest milieubelastende werkzame stoffen (p. 63 van MNP-publicatienummer: 500126001, deze bladzijde is bijgevoegd als bijlage 4). Imidacloprid staat in alle daaropvolgende jaren tot op heden stevast in de top 2 van de meest milieubelastende werkzame stoffen in Nederland.

Uit een van de bijbehorende achtergrondrapporten "Evaluatie duurzame gewasbescherming 2006: milieu" blijkt dat imidacloprid tevens op nr 8 staat in de top tien van overschrijdingen van de drinkwaternorm. (zie pagina 19 RIVM rapport 607016001, bijgevoegd als **bijlage 5**). Ook in jaren daarna heeft imidacloprid veelvuldig geleid tot overschrijding van de drinkwaternorm.

Deze RIVM studie stelt verder vast (onze arcering):

*"Uit de lijst van grootste stijgers in normoverschrijding, is één stof, imidacloprid, te vinden die ook het MTR het meest overschrijdt. Met de stijging ten opzichte van 1997 - 1998 is deze stof voor de periode 2003 - 2004 dan ook de stof die het meest op de ecologische milieukwaliteit drukt. Voor de toetsing aan de DWN zijn er twee stoffen die het sterkste stijgen qua normoverschrijding en tevens daarmee in de toptien aan probleemstoffen terecht komen, namelijk imidacloprid en glyfosaat. **De reden voor de stijging aan normoverschrijding voor imidacloprid is het grotere verbruik.**"* (pagina 20 RIVM rapport 607016001, deze bladzijde is eveneens bijgevoegd in **bijlage 5**).

4. Van 15 tot 20 september 2009 vond het Wereld Bijencongres Apimonda 2009 plaats. Een hoofdconclusie van dit congres is dat bijensterfte multifactorieel is en dat chronische blootstelling aan systemische insecticiden (neonicotinoiden waaronder imidacloprid) een van de hoofdoorzaken zijn. Een andere hoofdconclusie van het Apimonda 2009 congres is dat de huidige risicobeoordeling voor de toelating van bestrijdingsmiddelen geen bescherming biedt aan honingbijen en daarom drastisch op de schop moet. De conclusies van de round table van wetenschappers over "Intoxication of bees due to pesticides : results from scientists" op 17 september tijdens dat congres zijn bijgevoegd als **bijlage 6**.

5. Op 23 juni 2010 publiceerde het wetenschappelijk tijdschrift Toxicology een belangrijke nieuwe studie van toxicoloog Dr. H. Tennekes: "The significance of the Druckrey-Küpfmüller equation for risk assessment—The toxicity of neonicotinoid insecticides to arthropods is reinforced by exposure time" (**bijlage 7**). Deze studie toont aan dat de totale dosis die nodig is om een bijvoorbeeld een hommelt of een honingbij te doden kleiner is als deze gif over een langdurige periode uitgesmeerd toegediend krijgen. Waar een dosis 3,7 nanogram imidacloprid bij acute toediening dodelijk is voor honingbijen (mediane lethale dosis), kan met aanmerkelijk minder imidacloprid hetzelfde dodelijke effect worden bewerkstelligd door het over een lange periode uitgesmeerd toe te dienen (bijvoorbeeld tot 6000x minder bij 8 dagen). Tennekes concludeert op basis daarvan dat een voor bijen veilige drempelwaarde voor imidacloprid in het milieu niet bestaat: elke blootstelling geeft schade aan het centrale zenuwstelsel en verzwakt daarmee de honingbij. Die schade stapelt bij herhaalde blootstelling op tot een punt waar het direct of indirect de dood tot gevolg heeft.

Toxicoloog Dr Henk Tennekes, wetenschappelijk adviseur van de Bijenstichting, bracht deze cruciale inzichten reeds onder de aandacht van het Ctgb in zijn voordracht van 30-10-2009 bij de werkgroep "bestuivende insecten en bestrijdingsmiddelen" waarin het Ctgb vertegenwoordigd is (**bijlage 8**). De voordracht stond het Ctgb sinds die datum ook ter beschikking. Ctgb wist dus niet alleen dat er een extreme oppervlaktewatervervuiling met imidacloprid is, maar ook dat voor de chronische toxiciteit veel minder stof nodig is dan voor acute toxiciteit. Het getuigt van onbehoorlijk bestuur en grote onzorgvuldigheid in de voorbereiding van het besluit dat deze wetenschappelijk inzichten genegeerd zijn in het toelatingsbesluit Merit Turf.

6. Op 27 december 2009 publiceerde het tijdschrift Environmental Microbiology een studie van Cédric Alaux en collega's getiteld "Interactions between Nosema microspores and a neonicotinoid weaken honeybees (*Apis mellifera*)". (**bijlage 9**). Deze studie toont aan dat *Nosema ceranae* - een van de bijenziektes die in veldstudies veelvuldig met toegenomen bijensterfte geassocieerd blijkt te zijn - significant vaker optreedt bij bijenvolken die zijn blootgesteld aan imidacloprid in hoeveelheden die niet acuut dodelijk zijn. In andere woorden: blootstelling aan imidacloprid verhoogt de vatbaarheid van bijenvolken voor, en de dodelijkheid van, *Nosema ceranae* infecties.

7. Op 13 september 2009 verscheen in het wetenschappelijk tijdschrift Ecotoxicology een nieuwe studie van onderzoekers van de Vrije Universiteit Brussel (Veerle Mommaerts en collega's) naar de gevolgen voor hommels van langdurige blootstelling aan imidacloprid (**bijlage 10**). De studie toont aan dat lage concentraties die niet acuut dodelijk zijn op lange termijn wel tot hommeltvolksterfte leiden. Bij afnemende concentratie van imidacloprid in de voeding vonden de onderzoekers 100% sterfte in het hommelnest na respectievelijk enkele uren (bij 200 ppm), 14 dagen (bij 20 ppm), 28 dagen (bij 2 ppm) en 49 dagen (bij 0,2 ppm). Ook deze studie laat zien dat de totale hoeveelheid gif die 100% sterfte in het nest veroorzaakt minder wordt als die hoeveelheid over een langere periode wordt uitgesmeerd. Dit is precies wat de eerder genoemde studie van Tennekes voorspelt op basis van de nieuwe inzichten in het toxicologische werkingsmechanisme.

9. De EU richtlijn "COMMISSION DIRECTIVE 2010/21/EU of 12 March 2010 amending Annex I to Council Directive 91/414/EEC as regards the specific provisions relating to clothianidin, thiamethoxam, fipronil and imidacloprid" (bijlage 11) stelt dat "To avoid future accidents, additional

provisions, including appropriate risk mitigation measures, should be laid down for clothianidin, thiamethoxam, fipronil and imidacloprid."

Toelichting van de gronden

10. Het onderzoek naar de risico's voor niet doelsoorten is niet onafhankelijk uitgevoerd maar door de fabrikant zelf. De kans dat het onderzoek bias vertoont moet daarom groot worden geacht. Onlangs verscheen in het tijdschrift Bulletin of Insectology het artikel "The puzzle of honey bee losses: a brief review" (**bijlage 12**) waarin vele studies naar de oorzaken van bijensterfte op een rij zijn gezet. Het beeld dat uit deze studie naar voren komt is het tegenovergestelde van het beeld uit het Bayer dossier voor de toelating van Merit Turf: Neonicotinoïde insecticiden zijn een belangrijke oorzaak van bijensterfte. De wetenschappers concluderen ondermeer "*Generally speaking there is no doubt that imidacloprid and other pesticides are dangerous at very low doses to beneficial insects.*" De studie wijst ook op de biases die zitten in studies die zijn uitgevoerd door de producenten van neonicotinoïden zelf. Ook andere studies laten zien dat het de onafhankelijke wetenschappers zijn die concluderen dat langdurige blootstelling aan imidacloprid een belangrijke oorzaak van bijensterfte is. Het feit dat Bayer CropScience het dossier voor de toelating heeft samengesteld en de onderzoeken heeft uitgevoerd kan in dat licht niet worden gezien als een garantie dat de risico's op een onafhankelijke wijze zijn geanalyseerd en beschreven in het dossier dat ten grondslag ligt aan het bestreden besluit. Imidacloprid staat op nr 1 in de top tien van best verkochte producten van Bayer CropScience, met een jaarlijkse omzet van imidacloprid van ruim 600 miljoen euro. Er staat voor Bayer dus veel op het spel bij het op de markt houden van dit product. In zo'n context zouden de risico-onderzoeken door onafhankelijke wetenschappers moeten worden uitgevoerd. Het behoort niet tot de principes van goed bestuur om een slager zijn eigen vlees te laten keuren.

11. De gehanteerde beoordelingsmethoden voor ecotoxicologie en gevolgen voor niet-doelsoorten voldoen niet voor systemische insecticiden zoals imidacloprid, de werkzame stof van Merit Turf, omdat die specifieke eigenschappen hebben, in het bijzonder de chronische subletale effecten van deze stoffen en hun metabolieten op honingbijen en andere bestuivers (hommels, wilde bijen e.d.), die dringend om een andere beoordelingsmethode vragen

In het bijzonder voor systemische neonicotinoïde insecticiden (met werkzame stoffen zoals imidacloprid, thiametoxam en clothianidine) dient de beoordeling niet alleen van de Hazard Quotient uit te gaan maar dient deze gebaseerd te zijn op een vergelijking van de blootstelling (Predicted Exposure Concentration) en de toxiciteit (Predicted No Effect Concentration) voor verschillende functionele categorieën van honingbijen in een bijenvolk op basis van hun pollen consumptie, nectar consumptie en overige blootstellingsroutes (waaronder de route via rechtstreeks fourageren op oppervlaktewater dat vervuild is met gewasbeschermingsmiddelen en biociden).

Deze aanpak is reeds voorgesteld door de CST 2003 studie

(<http://www.agriculture.gouv.fr/spip/IMG/pdf/rapportfin.pdf>), en is later verder uitgewerkt door Halm et al., 2006 (<http://pubs.acs.org/doi/pdf/10.1021/es051392i>) en is ook aanbevolen door

Maxim en Van der Sluijs 2007

(http://www.bijensterfte.nl/sites/default/files/maxim_and_vanderSluijs2007.pdf). De methode zoals voorgesteld in Halm et al. 2006 (**bijlage 13**) had dan ook gebruikt moeten worden.

De beoordelingsmethoden moeten verder beter naar de effecten van chronische blootstelling op bijenvolken kijken waarbij het blootgestelde volk als een superorganisme dient te worden beschouwd. Voorts dienen de beoordelingsmethoden zodanig te worden uitgebreid dat ook naar mogelijke synergie effecten van simultane blootstelling aan meerdere gewasbeschermingsmiddelen en hun metabolieten wordt gekeken.

Ook verzuimen de huidige beoordelingsmethoden de effecten in kaart te brengen, en de aanvaardbaarheid daarvan te toetsen, die chronische (jaarrond) blootstelling heeft op de vatbaarheid van bijenkolonies voor ziekten en plagen. De gebruikte beoordelingsmethoden zijn ook

op die punten niet actueel en niet toereikend. Het gevolg is dat de bescherming van bijenvolken met de toepassing van deze methoden niet is gegarandeerd.

In eerder gesprekken tussen wetenschappelijk adviseurs van de Bijenstichting Dr. J.P. van der Sluijs (Universiteit Utrecht) en Dr. Henk Tennekes (Experimental Toxicology Services, Zutphen) met vertegenwoordigers van Ctgb heeft Ctgb deze tekortkomingen in de risicobeoordeling onderkend en heeft aangegeven dat in Europees verband op termijn zal worden overgestapt op een nu reeds beschikbaar en beter op deze middelen toegesneden risicobeoordelingskader. Ctgb is dus op de hoogte van het feit dat met de in het bestreden besluit gebruikte beoordelingsmethode niet kan worden gegarandeerd dat voldaan is aan het vereiste van de Wet gewasbeschermingsmiddelen en Biociden dat het toegelaten middel "*geen voor het milieu onaanvaardbaar effect heeft, waarbij in het bijzonder rekening wordt gehouden met [...] de gevolgen voor niet-doelsoorten.*" (Art. 28 lid 1.5 Wet Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden). Het bestreden besluit is dan ook in strijd met Art 28 van de Wet Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden en is onvoldoende zorgvuldig voorbereid omdat het vereiste risicobeoordelingskader reeds lange tijd beschikbaar is maar het Ctgb er voor kiest dit niet te gebruiken. Andere landen doen dit wel en hebben de middelen in de ban gedaan op grond van de uitkomsten van die juistere risicobeoordelingsmethode voor niet-doelsoorten.

De toegelaten dosering is 2x hoger dan de toegelaten dosering voor hetzelfde middel in Duitsland. (persoonlijke communicatie E-nema). Het bestreden besluit verzuimt te motiveren waarom in Nederland een 2x hogere dosis dan toegelaten in Duitsland zinvol zou zijn en gelet op de ecotoxicologische bezwaren van de stof zou tenminste het ALARA beginsel (As Low As Reasonably Achievable) behoren te worden gevolgd. Ook hierom dient het bestreden besluit te worden herzien of ingetrokken. Men mag toch aannemen dat wat achievable is in Duitsland ook achievable is in Nederland.

De gevolgen van de toelating van Merit Turf in openbare grasvegetatie en graszodenteelt voor de overschrijding van de MTR imidacloprid in oppervlaktewater zijn onvoldoende in het toelatingsbesluit betrokken en onderzocht.

Uit eerder aangehaald onderzoek van RIVM blijkt dat de toename in normoverschrijding van de MTR imidacloprid in oppervlaktewater en van de drinkwaternorm rechtstreeks veroorzaakt wordt door toename in het gebruik van imidacloprid. Door dit besluit neemt dat gebruik verder toe. Bovendien zijn openbare grasvegetaties zoals sportvelden en golfbanen zeer goed gedraineerd en veelal omgeven door sloten waardoor de imidacloprid snel zal uitspoelen naar het oppervlaktewater. In combinatie met de lange halfwaardetijd van imidacloprid in oppervlaktewater die kan oplopen tot ca 160 dagen (zie bijlage 3, p.8)¹ kan op voorhand worden ingezien dat dit toelatingsbesluit zal leiden tot voortzetting en/of verergering van de normoverschrijdingen en zeker geen bijdrage levert aan de ook door de Minister gewenste afname van de al 6 jaar lang aanhoudend zeer hoge normoverschrijding MTR imidacloprid.

Op blz 46 van bijlage II van het bestreden toelatingsbesluit Merit Turf staat "*In version 1.0 of the Pesticide Atlas on internet (www.pesticidesatlas.nl, www.bestrijdingsmiddelenatlas.nl) there are no data available regarding the presence of the substance imidacloprid in surface water. Most recent monitoring data 2005-2006*". Dit is niet in overeenstemming met de feiten want ten tijde van het besluit waren de gegevens tot en met 2008 bekend en was versie 2.0 van de atlas al geruime tijd operationeel. De bestrijdingsmiddelen atlas is jaarlijks ge-update met de gegevens van het voorafgaande jaar. De monitoringgegevens tot en met 2008 staan hierboven onder punt 3 en in bijlage 3 beschreven en geven aan dat de situatie zeer ernstig is en er op tal van plekken zeer hoge concentraties imidacloprid in het oppervlaktewater zijn gemeten met uitschieters tot ca 25000x boven de wettelijke MTR norm. Deze gegevens zijn bekend bij het Ctgb die actief participeert in de

---

¹ Ook het ALTERRA rapport Puntbelastingen in de gewasbescherming stelt "In water is imidacloprid slecht afbreekbaar (halfwaardetijd van 30-160 dagen).", zie p.22 van <http://library.wur.nl/way/bestanden/clc/1841588.pdf>

bestrijdingsmiddelenatlas, getuige ook hun logo op de website ervan (www.bestrijdingsmiddelenatlas.nl). Ook hieruit blijkt dat het besluit zeer onzorgvuldig is voorbereid.

De gevolgen van de toelating van Merit Turf in openbare grasvegetatie en graszodenteelt voor de overschrijding van de drinkwaternorm imidacloprid zijn onvoldoende in het toelatingsbesluit betrokken en onderzocht.

In de eerder aangehaald tussenevaluatie gewasbescherming is reeds aangetoond dat imidacloprid veelvuldig tot overschrijding van de drinkwaternorm leidt. Volledig ten onrechte gaat het toelatingsbesluit hieraan voorbij. Bij de bijenstichting ontstaat de indruk dat deze kennis kennelijk onwelkom is, althans, deze kennis wordt actief genegeerd terwijl Ctgb hiervan volledig op de hoogte is.

Op blz 47 van bijlage II van het toelatingsbesluit staat slechts *"From the general scientific knowledge collected by the Ctgb about the product and its active substance, The Ctgb concludes that there are in this case no concrete indications for concern about the consequences of this product for surface water from which drinking water is produced, when used in compliance with the directions for use."*. Ook hier worden reeds lang bekende en gepubliceerde en voor het bestreden besluit uiterst relevante monitoringsgegevens genegeerd.

Ten onrechte wordt bovendien slechts getoetst aan het drinkwatercriterium aan niet aan de drinkwaternorm die op 100 ng/liter is gesteld voor individuele stoffen en 500 nanogram per liter voor het totaal aan stoffen. (Europese Drinkwater Richtlijn (80/778/EEC) en kaderrichtlijn water). Bij toetsing daaraan had het bestreden besluit niet genomen kunnen worden.

Vele relevante bootstellingsroutes waarlangs bijen en hommels in aanraking kunnen komen met imidacloprid uit Merit Turf zijn ten onrechte niet betrokken in het onderzoek dat ten grondslag ligt aan het bestreden toelatingsbesluit.

Uit sectie 7.4 Effects on Honeybees van bijlage II van het bestreden besluit blijkt dat voor het beoordelen van de risico's voor bijen slechts twee blootstellingsroutes beschouwd zijn: via honingdauw en via nectar en stuifmeel. Blootstelling via guttatie-vocht (plantsap) dat onder vaak optredende omstandigheden door het behandelde gras in kleine druppeltjes wordt uitgescheiden en dat door bijen wordt verzameld en blootstelling via gecontamineerd oppervlaktewater waarop bijen fourageren voor hun waterbehoefte, zijn buiten beschouwing gebleven. Uit **bijlage 14** blijkt dat guttatievocht een uiterst relevante blootstellingsroute is. Uit **bijlage 15** blijkt dat guttatie optreedt bij alle planten, ook bij gras. Ook blijkt daaruit dat bijen daadwerkelijk fourageren op guttatievocht.

Een andere blootstellingsroute die niet beschouwd is is de volgende:

Het wettelijk gebruiksvoorschrift van Merit Turf zoals opgenomen in bijlage I van het bestreden besluit schrijft voor *"om vogels en zoogdieren te beschermen tegen blootstelling aan de korrels moet u de korrels direct na toepassing beregenen"*. Volgens het voorschrift moet dit met 5 tot 15 liter water per m². De dosering is 30kg middel per ha en het percentage imidacloprid is 0,5%. Dit betekent dat na het beregenen de behandelde grasvegetatie bedekt is met waterdruppels met bij volledig homogene menging 1 tot 3 milligram imidacloprid per liter. Deze waterdruppels zijn acuut dodelijk voor bijen en hommels. Het is bekend dat bijen en hommels fourageren op waterdruppels op planten voor hun waterbehoefte. Op warme dagen meer dan anders omdat dan veel water nodig is voor de klimaatregeling in de bijenkast. De toepassing van Merit Turf op openbare grasvegetatie wordt geadviseerd in mei of juni tegen engerlingen en in half augustus tot eind september tegen emelten. Dit zijn periodes waarin veel warme dagen vallen.

Tenslotte is aan de toelating geen enkel voorschrift verbonden aan de verwerking en het lot van grasmaaisel. Aangezien het middel systemisch is en het imidacloprid niet op maar in het gras komt te zitten bevat maaisel van behandelde grasvegetatie imidacloprid in concentraties die direct of indirect dodelijk zijn voor insecten. Bovendien bevat het metabolieten van imidacloprid die eveneens neurotoxisch zijn voor insecten. Wanneer dit grasmaaisel composteert bevatten bloeiende planten die daarop groeien ook imidacloprid en of schadelijke metabolieten daarvan en kunnen

bijen en hommels alsnog worden blootgesteld aan dit middel. Ook de nuttige bodeminsecten waarvan vele een rol spelen bij de compostering van grasmaaisel worden blootgesteld aan imidacloprid zonder dat zij doelsoorten zijn.

Uit het feit dat al deze blootstellingsroutes geheel buiten beschouwing zijn gebleven in de onderzoeken die ten grondslag liggen aan het bestreden besluit, blijkt dat het besluit onzorgvuldig is voorbereid en is niet gebleken dat niet-doelsoorten daadwerkelijk afdoende beschermd zijn zoals de wet wel vereist.

Het bestreden besluit is in strijd met de Flora en Fauna wet

Imidacloprid is zeer giftig voor alle wilde bijensoorten (zie bijvoorbeeld Appendix 1 van bijlage 3). Van de ca. 300 wilde bijensoorten die in Nederland voorkomen staan 188 bijensoorten op de Rode lijst (RL) (LNV, 2004. Bijlage als bedoeld in artikel 1 van het besluit Rode lijsten flora en fauna. Staatscourant 11 november 2004, nr. 218. Hier bijgevoegd als **bijlage 16**). Het bestreden besluit heeft onvoldoende gezien op de bescherming van deze rode lijst soorten terwijl deze langs tal van blootstellingsroutes in aanraking kunnen komen met imidacloprid uit Merit Turf. Het bestreden besluit is daarom in strijd met de Flora en Fauna wet.

De blootstellingsroute via bloeiend onkruid is onvoldoende onderzocht. Ten onrecht is aangenomen dat opname van het gebruiksvoorschrift "*Verwijder onkruid voordat het bloeit*" voor deze toepassing uitvoerbaar en toereikend is om bijen en hommels te beschermen.

Imidacloprid is een systemisch middel dat actief in de sapstroom van planten wordt opgenomen en alle delen van de plant langdurig (vele maanden lang) van binnen uit giftig maakt voor insecten. Imidacloprid uit Merit Turf kan daardoor terecht komen in stuifmeel en nectar van bloeiend onkruid op of langs het behandelde gras of onkruid dat wortelt in grondwater dat besmet is met imidacloprid of van bloeiend onkruid of andere bloeiende planten planten die beregend zijn met oppervlaktewater dat besmet is met imidacloprid. Stuifmeel en Nectar zijn essentiële voedingsbronnen van bijen en hommels en tal van andere insecten, waaronder vlinders en zweefvliegen.

Op en langs golfbanen en openbare grasvegetatie groeit bijvoorbeeld veel rode klaver, een bloem die volop bevolgen wordt door bijen en hommels. Maar denk ook aan madeliefjes, paardebloemen enz.

Rode Klaver is een bijzonder punt van zorg in relatie tot Merit Turf om verschillende redenen. Rode klaver is het hoofdvoedsel van emelten dus het ligt in de lijn der verwachting dat in grasvegetatie waar emelten een probleem zijn zal ook vaker rode klaver voorkomen. De databank <http://databank.groenkennisnet.nl/431.htm> zegt hierover:

"Op de grens van golfbanen wordt klaver als probleem gezien. Rode klaver vormt het hoofdvoedsel van emelten (larven van de langpootmug)". Ook bij toepassing op golfbanen is dus een belangrijke blootstellingstoute van niet-doelsoorten te verwachten via bloeiende rode klaver. In sommige grasmengsels voor openbare grasvegetatie wordt rodeklaver zelfs bijgemengd omdat het zeer goed combineert met gras. Rode klaver wordt bovendien bevolgen door het icarus blauwtje, deze niet-doelsoort loop daarom ook gevaar. Ook deze soort is niet in overweging genomen bij het toelatingsbesluit.

Een ander bezwaar tegen de toelating is dat er reeds een tekort is aan zogenaamde drachtplanten in Nederland (planten die stuifmeel en nectar leveren voor de instandhouding van bijenvolken). Het toelaten van Merit Turf leidt door de verplichting tot het verwijderen van onkruid voor de bloei mogelijk (namelijk als dit daadwerkelijk wordt uitgevoerd maar dat is niet gegarandeerd, zie volgende punt) tot een verdere afname van drachtplanten, en ook daarmee is het bestreden besluit indirect schadelijk voor bijen, icarus blauwtjes en tal van andere niet-doel soorten. Ook zijn er tal van niet-doelsoorten die voor hun voortbestaan afhankelijk zijn van onkruid in grasvegetaties wegens 1 op 1 relaties tussen plantsoort en insectensoort.

Een ander belangrijk punt van bezwaar is dat het erg naïef is - want in de praktijk onuitvoerbaar en onrealistisch - om aan te nemen dat onkruid bij behandelde grasvegetatie daadwerkelijk verwijderd zal worden voor de bloei. Over de naleving en handhaving van dit voorschrift wordt met geen woord gerept. De noodzaak om onkruid in en om met Merit Turf behandelde grasvegetatie voor de bloei te verwijderen blijft vanwege de lange halfwaardetijd van imidacloprid in de bodem (bijlage II van het toelatingsbesluit gaat uit van een halfwaardetijd in bodems van 90 dagen maar in tal van veldstudies zijn veel hogere feitelijke waarden gevonden) het hele bloeiseizoen aanwezig om bijen daadwerkelijk te beschermen tegen blootstelling. Bij andere teelten zoals suikerbiet of aardappel geldt de verplichting tot het verwijderen van onkruid voor de bloei ook maar daar is het nog denkbaar dat een dergelijk voorschrift ook daadwerkelijk kan worden uitgevoerd omdat deze gewassen in rijen geplant zijn waartussen het onkruid gemakkelijk kan worden verwijderd. Bij grasvegetatie kan dat echter niet. Het is onbegonnen werk om openbare grasvegetatie in bijvoorbeeld gemeentelijke parken, recreatieterreinen of op golfbanen en de directe omgeving daarvan (bijvoorbeeld ook alle slootkanten en waterplanten in de aanpalende sloten) het hele jaar door vrij te houden van bloeiend (on)kruid. Het opnemen van de verplichting om onkruid te verwijderen voor de bloei is daarom volstrekt ontoereikend om bijenvolken in de praktijk te beschermen tegen blootstelling aan imidacloprid uit Merit Turf via bloeiend onkruid. Het Ctgb schendt hiermee het vertrouwensbeginsel omdat het toelatingsbesluit de verwachting wekt dat bijen daarmee adequaat beschermd zijn terwijl het Ctgb kan weten dat dit in de praktijk onmogelijk nagekomen kan worden en omdat op geen enkele wijze is voorzien in de uitvoerbaarheid, naleving en handhaving.

Conclusie

Het toelatingsbesluit Merit Turf heeft onvoldoende rekening gehouden met de desastreuze gevolgen van gebruik van Merit Turf voor niet doelsoorten, in het bijzonder honingbijen, wilde bijen en hommels. Het heeft tevens onvoldoende rekening gehouden met de besmetting van water terwijl op voorhand vaststaat dat deze toelating leidt tot verdere normoverschrijding van de MTR oppervlaktewater imidacloprid. Het toelatingsbesluit is daarmee in strijd met ondermeer de kaderrichtlijn water, en met artikel 28 van de Wet gewasbeschermingsmiddelen en Biociden en geeft onvoldoende uitvoering aan de vereisten die voortvloeien uit EU richtlijn 2010/21/EU.

Het toelatingsbesluit is ten onrechte genomen, is in strijd met beginselen van behoorlijk bestuur, is onzorgvuldig voorbereid en dient te worden ingetrokken c.q. vernietigd.

Wij verzoeken u het bezwaar gegrond te verklaren en het toelatingsbesluit ongedaan te maken.

Lijst van bijlagen bij bezwaarschrift bijenstichting tegen toelatingsbesluit Merit Turf

Bijlage 1: proforma bezwaar Bijenstichting van 22 juli 2010 tegen toelatingsbesluit Merit Turf

Bijlage 2 Antwoorden van Minister Verburg op kamervragen van het lid Thieme (PvdD inzake bestrijdingsmiddelen in het oppervlaktewater

Bijlage 3: Scriptie drs. T. van Dijk, " Effects of neonicotinoid pesticide pollution of Dutch surface water on non-target species abundance" Universiteit Utrecht, 23 juli 2010.

Bijlage 4: p. 63 van MNP-publicatienummer: 500126001 "Tussenevaluatie van de nota Duurzame gewasbescherming" (MNP heet thans Planburo voor de Leefomgeving)

Bijlage 5: p. 19 en 20 van RIVM rapport 607016001/2006 Evaluatie duurzame gewasbescherming 2006: milieu.

Bijlage 6: ROUND TABLE 3 Intoxication of bees due to pesticides : results from scientists (Prof. Dr. J-M. Bonmatin).

Bijlage 7: Dr. H. Tennekes (2010), The significance of the Druckrey–Küpfmüller equation for risk assessment—The toxicity of neonicotinoid insecticides to arthropods is reinforced by exposure time, Toxicology. doi:10.1016/j.tox.2010.07.005

Bijlage 8: Voordracht H. Tennekes 30 oktober 2009 voor de Werkgroep bestuivende insecten en gewasbeschermingsmiddelen en biociden.

Bijlage 9: Aleaux et al., 2009, Interactions between Nosema microspores and a neonicotinoid weaken honeybees (*Apis mellifera*).

Bijlage 10: Mommaerts et al., 2009, Risk assessment for side-effects of neonicotinoids against bumblebees with and without impairing foraging behavior, ecotoxicology

Bijlage 11: COMMISSION DIRECTIVE 2010/21/EU of 12 March 2010 amending Annex I to Council Directive 91/414/EEC as regards the specific provisions relating to clothianidin, thiamethoxam, fipronil and imidacloprid

Bijlage 12: Maini et al, 2010, The puzzle of honey bee losses: a brief review, Bulletin of Insectology 63 (1): 153-160

Bijlage 13: Halm et al, 2006. New Risk Assessment Approach for Systemic Insecticides: The Case of Honey Bees and Imidacloprid (Gaucho)

Bijlage 14: Girolami 2009, Translocation of Neonicotinoid Insecticides From Coated Seeds to Seedling Guttation Drops: A Novel Way of Intoxication for Bees, J. Econ. Entomol. 102(5): 1808-1815 (2009)

Bijlage 15 Hedwig Riebe, voordracht Exposition Paths of Neonicotinoids, observations 2009, DBIB Paris, 10-12-2009.

Bijlage 16: LNV, 2004. Bijlage als bedoeld in artikel 1 van het besluit Rode lijsten flora en fauna. Staatscourant 11 november 2004, nr. 218